

Сайковська Олена Юріївна,
кандидат філологічних наук
(Україна, м. Одеса)

ФАНТАСТИЧНІ РИСИ У ЛІТЕРАТУРІ БОЛГАРСЬКОГО ДІАБОЛІЗМУ

У сучасному багатонаціональному літературознавчому дискурсі фантастична література дедалі частіше стає предметом зацікавлення науковців. Так, у нашому дослідженні проаналізовано термінологічні особливості болгарської літератури жахів та визначені фантастичні риси у творах болгарських діаболістів. Актуальність даної тематики засвідчує той факт, що в українському літературознавстві досі немає чіткого уявлення про болгарську діаболічну літературу.

Наперед слід зазначити, що в болгарському літературознавстві поряд існують терміни «діаболізм» і «демонізм». Останній найчастіше вживається на позначення літератури кінця XIX ст., на зміну якому прийшов символізм, а 20—30-ті роки XX ст. називають діаболізмом (болгарські літератори не так зображували «демонічного героя», як заглиблювалися в психологію; такий психологізм яскраво проявляється в граничних, екстремальних ситуаціях божевілля, смерті, глибокої душевної кризи).

Болгарський діаболізм — складова частина експресіонізму 1920-х років, який гіперболізує жахливе й перетворює його на самоціль зображення. Питання функціонування цього літературного жанру знайшло своє відображення в розвідці Огняна Сапарева «Болгарська діаболічна фантастика» [4]. У болгарській літературі діаболізм з'являється після Першої світової війни. До війни однією зі специфічних особливостей болгарського романтизму і символізму стала відсутність надприродного та створеної ним напруженої атмосфери. Війна ж загострила погляд митців на злочинне, страшне [5, с. 10]. Тож фантастика жаху не є випадковим явищем, вона виникла під впливом доби — була народжена

кров'ю та смертями війни. Болгарський діаболізм з'явився як реакція на І зміни в психіці болгарина в умовах війни та на розвиток технічної цивілізації. Нова післявоєнна психологія мешканців міста почата формува- І ти нову урбаністичну естетику європейського типу.

У болгарських діаболістів сформувалася концепція диявольського всередині людини, де в темній душі ховається злість, заздрість, низькі пристрасті та жорстокість. Фантастичні оповідання Георгія Райчева, Светослава Мінкова і Владіміра Полянова не залишилися в межах концепції жанру, ці автори створили прозу, що характеризується експресіоністичним і символістичним настроєм, відгомін якого знаходимо в літературі 60-70-х років ХХ ст. (у романах Й. Ділова, П. Вежінова), в сучасних болгарських «хорор» (творах Е. Павлової та ін.).

Естетика письменників-діаболістів підкреслено зневажає реальне життя, людські дії та конфлікти у їхньому звичному прояві. Душа протиставляється здоровому глуздові та у її хворобливій формі виступає об'єктом аналізу; люди не сприймаються як мислячі істоти, а лише як раби містичної сили; письменників цікавлять таємні, садистські, загадкові прояви душі - привиди, вбивства, самогубства, марення. На творчість С. Мінкова значний вплив мав Е. По, особливо характерна для нього сила зображення. Від Г. Майнрінка болгарський літератор успадкував принцип зображення реального, земного як символу потойбічного, де неможливо чітко розмежувати дійсність та сон («Великий» Г. Майнрінка та оповідання «Замкнені», «Нічна історія», «Синя хризантема» С. Мінкова). Так, наприклад, герої мінковської «Синьої хризантеми» по- мертвецькому п'яні, галюцинують, розмовляють з мертвими і поступово самі втрачають свідомість. Атмосфера завжди апокаліптична, збуджує уяву; вчинки героїв безумні й мають страшні наслідки. Але особливим є те, що причини усякого кошмару, безумства, садистських проявів розкриті й вмонтовані в історичне тло післявоєнного міста.

В оповіданнях Г. Райчева «Страх», «Безумство», «Сновидіння», і «Карнавал» наявні всі варіанти страшних душевних страждань, небачених видінь, що призводять до розладу психіки і проявляються в сновидіннях, мареннях, передчуттях, самогубствах. Тут очевидним є зв'язок з творами С. Пшибишевського - польського символіста, який як філософ мав вплив на Г. Райчева. Адже ідеї про розпад людської сутності знайшли відображення в діаболічній стихії війни. Відчай невротичного : людства, повністю й вичерпно переданий Г. Райчевим, був визначений С. Пшибишевським як час масового психозу.

«Чистим» діаболічним фантастом у Болгарії є В. Полянов, він створив власний неповторний стиль. Перші його книги - «Смерть» (1922) і «Секретар Місяця» (1923) - написані під впливом німецької літератури: тут наявні риси німецької романтичної естетики жаху, структуровані за тими ж принципами, проте в болгарина спостерігаються абсолютно нові сюжетні схеми й художні відкриття. Оповідь ведеться під тиском наростаючого жаху дійсності. Наприклад, в оповіданні «Смерть» дія відбувається в темній кімнаті з привидами в кутку, в якій помирає юнак. Він марить, бачить кошмари, пов'язані з жахливим царством смерті; не може знайти спокою, подолати фізичне страждання та достойно попрощатися з життям. Свідком страждань вмираючого є його вбитий горем батько, який безпомічно знаходиться біля ліжка, визнаючи своє безсилля перед Смертю. Герой В. Полянова - носій страшного. Надприродне йде від непізнаного грізного світу мертвих. Інші його оповідання — «Синя хризантема» (1922), «Годинник» (1924), «Вогненний птах» (1928) – теж відтворюють жахливий колорит атмосфери, де вирують містичні, ірраціональні сили, психічні реакції. В них домінує страшна думка про фатальність людської долі, і, як правило, оповідання С. Мінкова завершуються трагічно.

Результати нашого дослідження дозволяють зробити такі висновки. У порівнянні з європейською фантастикою жахів болгарська не відзначається багатством сюжетних варіантів. Тут немає розповсюджених сюжетів стосовно укладання договору з дияволом, помсти злих магів, що карають без причини свою жертву важкою хворобою або смертю. Серед діаболічних персонажів відсутні вампіри, проте є неочікувані вбивства, садистські картини й надмірно реалістичне зображення окремих деталей - предметів, кімнати тощо. На відміну від західноєвропейського демонізму, болгарський діаболізм характеризує відсутність жаху як самоцілі. Але не лише життєві події провокують екстремальні ситуації, а й людська психіка виявляється занадто складною; щоб її пояснити, необхідні неміметичні, нетрадиційні прийоми побутової прози. Саме тому О. Сапарев цілком слушно зауважує, що з болгарського діаболізму народилася болгарська фантастика.

1. *Минков С. Синята хризантема : розкази / Светослав Минков. – София : Аргус, 1922. – 30 с.*

2. *Полянов В. Диаболічни повести и разкази / Владимир Полянов. – София : Георги Бакалов, 1990. – 280 с.*

3. *Райчев Г.* Избрани творби / Георги Райчев. – С. : Български писател, 1982. – 623 с.
4. *Сапарев О.* Българска дяволична фантастика / Огнян Сапарев // Игра на сенките. – Пловдив : Христо Г. Данов, 1983. – С. 3–24.
5. *Стоянова Л.* Преображения на фантастичното в българската проза / Людмила Стоянова. – София : Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 1996. – 162 с.